

Acotacions cronològiques i nous mestres a l'obra del claustre de la catedral

JOAN VALERO I MOLINA

Introducció

L'obra de la catedral gòtica de Barcelona, iniciada vers l'any 1298, suposà un notable esforç constructiu en el qual hi intervingueren la majoria dels mestres principals aleshores actius a Barcelona, a més d'altres mestres vinguts de fora, expressament cridats pel Capítol. La principal font per conèixer aquest procés són els Llibres d'Obra, que conservem quasi íntegrament¹. Tot i que molt sovint la informació que ens ofereixen és fragmentària o ambigua, tracen unes línies directrius que permeten situar amb més o menys precisió l'evolució cronològica de la fàbrica. Una tasca d'aquest gènere ja va donar lloc a "Les obres de la catedral de Barcelona" de Carreras Candi². L'autor hi recollí les dades més significatives que proporcionen, tot complementant-les amb informacions puntuals provinents d'altres fonts documentals, com les "Actes del Capítol", les "Deliberacions del Consell", els "Llibres de Clavaria" i els "Testaments dels Consellers". Carreras agrupà les referències cronològicament, segons el sector de la Seu en el qual es treballava (campanars, claustre, cor...), però sense arribar a una elaboració completa de les dades que donava a conèixer, fet que hauria suposat un enfocament diferent del seu treball. Tot i que hi abunden les notícies artístiques sobre obres i autors, són encaixades en un plantejament historicista, que fa prevaler l'evolució constructiva general per damunt de l'estudi del fet artístic.

L'obra de Carreras constitueix encara avui un punt de partença obligat quan es vol encarar qualsevol aspecte de la catedral gòtica. Tanmateix no s'han de negligir les "Notes d'escultors antics a Catalunya" de Josep Mas³, que fan conèixer per primera vegada el nom d'alguns mestres actius a la catedral, ni les notícies de caire artístic incorporades a les seves "Notes històriques del bisbat de Barcelona"⁴. Després d'aquests primers treballs, han estat escasses les noves aportacions. Destaquen les contingudes al "Catálogo

¹ Hi ha algunes llacunes. Per exemple, els llibres de 1409-11, 1445-47...

² CARRERAS i CANDI, F. "Les obres de la catedral de Barcelona". A: *Boletín de la Academia de Buenas Letras*, VII, 1913-14, pàg. 22-30, 128-136, 302-317 i 505-515.

³ MAS, J. "Notes d'escultors antics a Catalunya". A: *Boletín de la Academia de Buenas Letras*, VII, 1913-14, pàg. 115-118 i 185-193. També les "Notas sobre antiguos pintores a Catalunya". A: *Boletín de la Academia de Buenas Letras*, VI, 1911-12, pàg. 216, 250, 307 i 430.

⁴ Especialment el volum I: *Taula d'altars i capelles de la Seu de Barcelona*, 1906, i el volum VIII: *Lo Fossar de la Seu de Barcelona y ses inscripciones funerarias*, 1911.

Monumental de la Ciudad de Barcelona"⁵ i als diversos estudis de Duran i Sanpere posteriorment recollits sota el títol genèric de "Barcelona i la seva història"⁶, a les quals podríem afegir encara les d'alguns treballs apareguts més recentment⁷.

El propòsit inicial de la present recerca era afinar la cronologia d'una zona precisa de la catedral gòtica: el claustre. I encara, al seu interior, establir el procés d'obra d'una àrea molt concreta: l'ala de Ponent. Preteníem fer-ho a partir de les publicacions indicades i de la possible informació que encara ens calia descobrir. Pensem que aquests propòsits s'han acomplert. La troballa d'un Llibre d'Obra desconegut i l'exhaustiva anàlisi d'un altre que Carreras ja conegué, però que examinà només superficialment, han estat el fonament de la recerca que presentem. No solament queda clarament perfilada l'obra del claustre, sinó que hem constatat la presència de mestres totalment desconeguts a la fàbrica de la catedral, artífexs emblemàtics dins el gòtic de la Corona d'Aragó com: Guillem Sagrera, Rotlli Valter, Jordi Safont i altres, que atorguen una nova dimensió al nostre treball⁸.

El claustre. Trets generals sobre la seva construcció

La catedral romànica ja disposava d'un claustre, del qual ens consta molt poca informació⁹. Sabem que era situat al mateix espai del claustre actual, tot i que seria més petit, en consonància amb la fàbrica, també menor que la gòtica. Talment com a la Seu primitiva, que no fou enderrocada totalment de bon principi per tal d'aprofitar-ne les estructures, també l'antic claustre anà desapareixent a mesura que avançaven les obres del claustre nou. Així, durant els darrers anys del segle XIV i les primeres dècades del XV, degueren conviure les estructures antigues amb les gòtiques.

La pedra per a les voltes provenia de les pedreres de Montjuïc, on solia ser tallada o "redreçada" i des d'on era transportada per mules fins a la llotja¹⁰.

⁵ AINAUD de LASARTE, J.; GUDIOL RICART, J.; VERRIÉ FAGET, F.P. *Catálogo Monumental de la Ciudad de Barcelona*. Madrid, 1947.

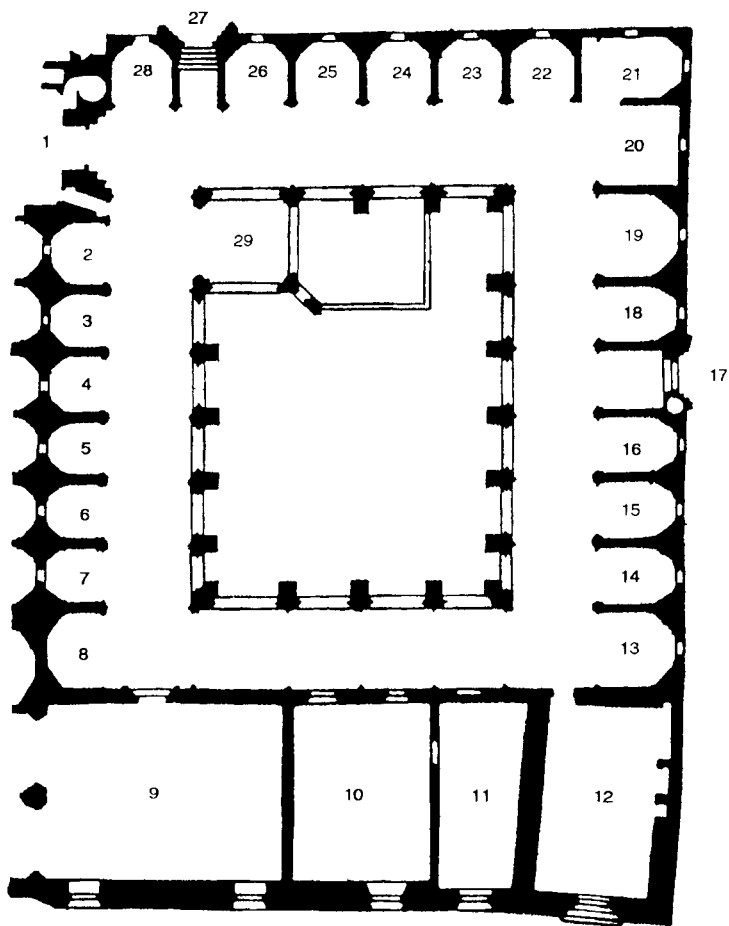
⁶ DURAN i SANPERE, A. *Barcelona i la seva història*. Vols II (1972) i III (1975), on publica, per exemple, la intervenció de Pere Moragues al claustre (II, pàg. 42-43); DURAN i SANPERE, A. *La Catedral de Barcelona*. Barcelona, 1952, té un caràcter més divulgatiu.

⁷ LOHNEISEN, W. von. "Jaime Fabre. Ein katalanischer Baumeister des 14 Jahrhunderts". A: *Spanische Forschungen der Görresgesellschaft*, 10 1955, pàg. 23-54. TERÉS i TOMÀS, M.R. "Una nova aportació a l'obra d'Antoni Canet". A: *D'Art*, 8-9, 1983, pàg. 201-204; KOSTUCH, D.A. *The Sculpture of the Keystones of Barcelona Cathedral*. Columbia University, 1985; TERÉS i TOMÀS, M.R. "Llorenç Reixac, escultor de la catedral de Barcelona". A: *Lambard*, 3, 1987, pàg. 171-181; VALLÈS i BOTEY, A. *La construcció de la catedral de Barcelona segons els llibres d'Obra (1325-83)*. Tesis de llicenciatura, 1987. TERÉS i TOMÀS, M.R. *Pere çà Anglada*. Barcelona, 1987. A més, altres estudis de la mateixa M. R. Terés.

⁸ Un estudi estilístic de l'escultura del claustre, i especialment de les seves claus de volta, elaborat a partir de les novetats documentals que presentem aquí, serà publicat properament com a complement d'aquest treball.

⁹ Sobre la catedral romànica, VERGÉS i TRIAS, M.; VINYOLÉS i VIDAL, M.T. "La catedral romànica de Barcelona". A: *Lambard*, III (1983-85), pàg. 97-102; i dels mateixos autors, "Santa Creu i Santa Eulàlia de Barcelona". A: *Catalunya Romànica*, XX, 1992, pàg. 154-165.

¹⁰ Sobre el sistema de construcció de les voltes, FITCHEN, J. *The construction of Gothic Cathedrals. A study of medieval vault erection*. Oxford, 1961. Per al cobriment de les voltes amb gerres, BASSEGODA NONELL, J. "Bóvedas medievales a la romana". A: *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, XLIII, 8, pàg. 336-341.

PLÀNOL (amb les advocacions de mitjan s. XV):

- *Ala de Llevant* (annexa a la Seu):

- 1) Porta de la Seu.
- 2) Capella de Sant Tomàs i Sant Antoni.
- 3) Capella de Sant Francesc i Sant Lluís.
- 4) Capella de Sant Martí i Sant Ambrós.
- 5) Capella de Sant Bernat i Sant Jaume.
- 6) Capella de Tots Sants.
- 7) Capella de Sant Maties i Santa Elena.
- 8) Capella de Sant Sever.

- *Ala de Tramuntana*:

- 9) Sala Capitular.
- 10) Refetor.
- 11) Llibreria.
- 12) Capella de les Verges.

- *Ala de Ponent* (paral·lela al carrer del Bisbe):

- 13 a 16) Sense advocació.
- 17) Porta de Santa Eulàlia.
- 18) Capella de Sant Benet.
- 19) Capella del Corpus o de Jesucrist.
- 20) Capella dels Apòstols.

- *Ala de Migdia* (paral·lela al carrer de la Pietat):

- 21) Capella de Sant Bartomeu i Santa Isabel.
- 22) Capella de Sant Pal·ladi.
- 23) Capella de Santa Eufrosina.
- 24) Capella de Sant Gabriel.
- 25) Capella de l'Esperit Sant.
- 26) Capella de Sant Pere, Sant Joan i Sant Blai.
- 27) Porta de la Pietat.
- 28) Capella de Sant Genís i Sant Jordi.

La construcció fou lenta, i el seu procés ha estat tractat d'una manera molt sumària a partir de les dades que proporcionà Carreras¹¹. Amb l'ajut de noves informacions, és factible dividir-la en un seguit de fases ben diferenciades (senyalen entre claudàtors els números de les capelles, seguint la numeració del plànol):

– Cap a mitjan del segle XIV es comencen a edificar les capelles annexes a l'església [2 a 8], però no tenim dates de l'acabament d'aquestes, sinó només informació dels beneficiaris que les costejaven. La de Sant Sever [8], probablement a causa dels treballs que es realitzaven a l'interior de la Seu, i que afectarien l'estructura de la capella, es tornà a tancar el 1423¹². Al darrer quart del segle XIV es construeix l'ala paral·lela al carrer de la Pietat, fins a la capella de Sant Bartomeu i de Santa Isabel [21 a 28]. La capella següent, la dels Apòstols [20], que ja pertany a l'ala de Ponent, fou construïda el 1409¹³.

– Durant el segle XV, entre 1431 i 1435, s'acaben les capelles d'un costat del carrer del Bisbe i algunes de la galeria. Aquesta fase serà estudiada després amb detall. En una etapa menys activa (1436-1441) es cobriria el refetor, la llibreria i la galeria del davant seu. Carreras sosté que la galeria es començà el 1443 i s'acabà el 1448, basant-se en les obres que es feien a la *taulada davant lo capitol*¹⁴, però creiem que per aquestes dates les voltes estarien tancades i que probablement es tracta d'obres als terrats.

La data de 1436 surt de la informació segons la qual es paga a Grimau Scolà *per armar la volta de la tomba dels fusters*, als quals se'ls havia concedit un carner en el claustre¹⁵, que avui encara es conserva¹⁶. La volta esmentada podria pertànyer a l'interior del sepulcre, o bé podria ser la del tram de galeria on es troba el carrer. Cap més notícia no reflecteix una continuïtat en l'obra, i tot seguit es passa a acabar el refetor i la llibreria¹⁷. Sembla que aquesta sala varià molt sovint d'ubicació en poc temps: el 1421 es trobava sobre les capelles de Santa Margarida i Sant Pacià a l'interior de la catedral¹⁸, però el 1431 es treballava en la llibreria sobre la capella de Sant Marc¹⁹. Finalment es construeix la del claustre, i malgrat que mai no s'indica on és, es pot deduir fàcilment pel desenvolupament de les obres i perquè sempre va aparellada amb el refetor.

¹¹ AINAUD, J.; GUDIOL, J.; VERRIÉ, F. P. *Op.cit.*, pàg. 63-69, on es dóna una cronologia incompleta i no del tot exacta. Segons aquests autors, es començà per l'ala adossada a la catedral (segona meitat del segle XIV), seguida per l'ala paral·lela al carrer de la Pietat (finals del segle XIV), l'ala de la Sala de Capbreuació i l'ala paral·lela al carrer del Bisbe. Després fou el torn de la galeria: el 1444 es cobrí l'ala contigua al temple (excepte davant de la capella de Sant Sever, coberta 10 anys abans, i davant de les de Sant Francesc i Sant Tomàs, cobertes el 1448). El 1448 s'acabà la galeria del costat de la Pietat.

¹² CARRERAS, pàg. 134; *Obra*, 1421-23, f. 101v. (24 abril 1423)

¹³ ACB, *Obra*, 1407-09, II, fs. 30v., 35, 37v., etc.

¹⁴ CARRERAS, pàg. 306; *Obra*, 1441-43, f. 97 (23 febrer 1443) i 97v. (2 març). Carreras no justifica la data de 1448, que degué considerar una data límit, ja que la darrera volta del claustre es clou aquest any.

¹⁵ *Obra*, 1435-37, f. 79 (17 maig 1436) i f. 50v. (18 agost).

¹⁶ MAS, J. *Lo Fossar...* Pàg. 173

¹⁷ CARRERAS, pàg. 306-7, 514. Són molt abundants les referències a aquestes dues estances. El refetor es tancà a principi de 1438 (*Obra*, 1437-39, fs. 104 a 127), i la llibreria cap a finals d'any (fs. 128 a 140).

¹⁸ ADB, *Visita Pastoral*, 1425, f. 11

¹⁹ ACB, *Obra*, 1431-33, f. 30 i següents (juliol 1431)

Les notícies de 1439 i 1440 que proporciona el Llibre d'Obra (no recollides a la publicació de Carreras) han d'estar relacionades amb la galeria²⁰. El setembre de 1441 es porten les claus que han d'anar davant del refetor i de la llibreria²¹. Entre 1441 i 1444 s'acaba la galeria paral·lela al carrer del Bisbe, tal com més endavant es detallarà. El 1444 es cobreixen quatre crugies de la galeria del costat de la Seu, començant per la que es troba davant de la capella de Santa Helena, fins a la de davant de la capella de Sant Martí. Podem considerar que entre 1445 i 1448 es degueren cobrir les quatre voltes de l'ala de la Pietat, davant de les capelles de Santa Eufrosina, de Sant Gabriel, de l'Esperit Sant i de Sant Pere, però només tenim dades sobre les dues darreres, perquè el "Llibre d'Obra" de 1445-47 no es conserva. El 1448 s'acabà la part restant del tram del costat de la Seu, fins arribar al Brollador.

Construcció de l'ala de ponent

- *Primera fase: 1431-35. Capelles.* La donació especial del bisbe Francesc Climent Sapera (+1430) suposà un impuls revitalitzador per a la construcció del claustre, aturada durant molts anys. L'administració d'aquest llegat, destinat específicament al claustre, es troba registrada en els "Llibres de l'Obra del Claustre" (1431-32 i 1432-33), independents del "Llibre d'Obra" de 1431-33, el qual registra bàsicament la marxa dels treballs a la resta de la catedral. Els diners de la donació s'esgotaren el 26 de desembre de 1433.

La primera tasca que el nombrós grup d'obers hauria de realitzar era la de treure els cossos enterrats en aquella zona, que fins aleshores havia servit de cementiri²². Tot i que no s'hi troba cap referència explícita, també es degueren enderrocar algunes capelles o dependències de l'anterior claustre, perquè s'esmenta la "*taulada de la claustra vella*"²³ i la "*taulada de la claustra on era la capella de Jesucrist*"²⁴. Cal dir que disposem de poques notícies per conèixer l'estructura del claustre romànic, i de moment ens hem de moure en el terreny de les hipòtesis²⁵.

Mentre es començaven a aixecar les noves capelles, en alguna zona propera no determinable s'estava acabant la llotja que serviria com a lloc de treball dels picadors i dels escultors quan les obres fossin més avançades²⁶.

Una de les primeres construccions del sector de Ponent que es dugué a terme va ser "*lo portal de la claustra*", que identifiquem amb la porta de Santa Eulàlia²⁷. Degué estar pràcticament acabada l'any següent: el gener es puja el tabernacle del portal²⁸, i el març es paga un argenter per la diadema que hi havia sobre el cap del Déu Pare del portal²⁹.

²⁰ El 29 d'agost de 1439 es porta una clau (*Obra*, 1439-41, f.72); entre octubre i desembre hi ha una freqüent entrada de gerres (fs. 74 a 79); el 25 de juny de 1440 s'obra en una volta (f.88); el 30 de juliol es porta la clau (f.90v.) i el 24 de setembre es perfila la volta (f.94v.).

²¹ *Obra*, 1441-43, f.59

²² CARRERAS, F. Pàg. 303; *Obra del claustre* I, f.24v. (12 maig 1431) i f. 26v. (19 maig).

²³ CARRERAS, F. Pàg. 303; *Obra del claustre* I, f.44 (30 juny 1431).

²⁴ *Obra del claustre* I, f.44 (30 juny 1431).

²⁵ Veure la nota 9.

²⁶ *Obra del claustre* I, f.61 (8 setembre 1431); f.63v. (15 setembre) i f.64.

²⁷ CARRERAS, F. Pàg. 303; *Obra del claustre* I, f.50v. (28 juliol 1431) i f. 52 (4 agost).

²⁸ *Obra del claustre* II, f.5v. (19 gener 1432).

²⁹ *Obra del claustre* II, f.14v. (22 març 1432).

La capella del Corpus o de Jesucrist [19] va ser la primera que fou tancada. Aquesta és l'única de les capelles noves que reprengué l'advocació preexistent. La primitiva capella del Corpus va ser enderrocada el 1424³⁰, tot i que degué restar-ne alguna estructura fins a la nova construcció, emplaçada al mateix indret. Entre setembre i novembre de 1431 s'armava la volta de l'anomenada "capella major"³¹. Indubtablement hem d'identificar-la amb la de Jesucrist, més àmplia que les altres. La capella era "perfilada" pocs mesos després³².

Per les altres capelles les informacions són més escasses i menys clares, però podem suposar que a final de 1431 algunes voltes eren a punt de ser closes, perquè es registra l'arribada de dues claus a l'octubre³³, i al juny de l'any següent es perfilen *les capelles de la claustra nova*³⁴. Una clau és pintada el desembre³⁵. Hi ha algun esment a treballs diversos que es realitzen a les capelles, identificades segons el lloc que ocupen respecte a la primera capella nova (la del Corpus): la *segona capella nova*, la *terça capella*, etc.³⁶.

A l'extrem occidental de la nova galeria hi havia, d'ençà del tercer quart del S. XIII, la capella de les Verges o de Santa Llúcia [12], que ocupava una zona relativament allunyada de la catedral romànica. Amb l'ampliació del claustre, aquesta construcció degué fer nosa i això va obligar a escapar-la. Ignorem si la capella tenia absis en origen, però en el plànol actual es pot observar la nau lleugerament desviada respecte a la façana exterior del claustre, i d'altra banda, és perceptible una diferència entre el gruix dels murs primitius de la capella i el que la separa del claustre, molt més estret. Aquesta intervenció a la capella de les Verges és registrada al corresponent "Llibre d'Obra". El 6 de setembre de 1432 es porta guix per a la capella. El mateix dia es treballa al portal *per tornar lo retaule*³⁷, notícia que sembla indicar que s'havia enretirat a causa de les obres. El retaule no degué retornar al seu lloc fins després del 29 de novembre, data en la qual es porten perxes per *tencar la capella de les vergens*³⁸. La notícia no pot al·ludir a la volta, sinó a la paret que separa la capella del claustre, on actualment s'aprecia un parament divers dels murs originaris.

Aquesta circumstància motivà un cert retard en l'acabament de la capella immediata [13], perquè el desembre de 1432, quan les que la segueixen fins a la porta de Santa Eulàlia [14 a 16] ja degueren estar tancades³⁹, consta que s'ha *obrat en fer la taulada devant la claustra al costat de les Verges*⁴⁰. La capella es perfilà gairebé un any després⁴¹.

³⁰ *Actes del Capítol*. 1343-1497, f. 101v. i 193v. *Obra*, 1423-25, f. 22v. (2 juliol 1424).

³¹ CARRERAS, F. Pàg. 303; *Obra del claustre* I, f.65 (22 setembre 1431); f.78v. (24 novembre). Segurament, f.71 (20 octubre) també hi fa referència.

³² *Obra del claustre* II, f.18v. (19 abril 1432): *Item an Pons Colomer per mige lliura de negre per filar la capella de Jesucrist*.

³³ *Obra del claustre* I, f.76 (10 novembre 1431).

³⁴ CARRERAS, F. Pàg. 510; *Obra*, 1431-33, f.78 (15 juny 1432).

³⁵ *Obra del claustre* II, f.53v. (20 desembre 1432).

³⁶ *Obra del claustre* II, fs. 13v., 39v. i 40v. (15 març 1432, 13 setembre, 20 setembre).

³⁷ *Obra del claustre* II, f.38v. (6 setembre 1432).

³⁸ *Obra del claustre* II, f.50v. (29 novembre 1432).

³⁹ Veure la nota 34.

⁴⁰ *Obra del claustre* II, f.53 (20 desembre 1432).

⁴¹ *Obra del claustre* II, f.94 (28 novembre 1433).

Abans d'acabar les dues voltes que restaven del sector de capelles, se'n cobriren tres de la galeria l'any 1434. La primera va ser la d'enfront de la capella de Sant Sever⁴², molt allunyada de la zona on aleshores es treballava, cosa que no deixa de sorprendre. La segona fou la de davant de la capella dels Apòstols⁴³ i la tercera la d'enfront de la capella del Corpus o de Jesucrist⁴⁴.

Fins al 1435 no es tancaren les dues voltes restants, davant de la capella de Sant Benet [18] i sobre l'espai previ a la porta de Santa Eulàlia [17], que l'any precedent ja degueren estar molt avançades, perquè a les respectives claus hi apareix encara l'escut del bisbe Sopera. Tot i que a la de Sant Benet ja s'hi porten gerres a principis de 1432⁴⁵, les obres es degueren aturar, perquè fins al 1435 no s'esmenta la *volta nova qui es feta al costat de la capella de Jesucrist*⁴⁶. El retard de la volta situada davant la porta de Santa Eulàlia es pot explicar per causes tècniques: es tracta d'una volta molt rebaixada perquè la part superior conté una petita estança -la cambra del porter-, en la qual s'hi treballava el 1432⁴⁷. La volta ja era acabada el juny de 1435, quan es pintà la clau⁴⁸.

No hi ha constància que durant el període de 1431-35 s'hagués treballat fora d'aquest sector, fet que obliga a considerar la notícia del 30 d'abril de 1435: *Rabi (sic) lo dit dia den Johan Bordils mestra de cases per la volta que los sabates li han feta fer en la claustra...*⁴⁹. Hem de descartar la volta que es troba sobre les lloses sepulcrales dels sabaters, davant de la Sala Capitular, ja que el dret de sepultura en aquella zona els fou concedit el 1573⁵⁰. D'altra banda, els sabaters tenien una capella dedicada al seu patró, Sant Marc, al claustre romànic des d'inicis del XIII. Hem de tenir en compte, però, que ja el 1346 el seu altar fou traslladat a l'interior de la Seu, i que cap al 1430 passà a una nova capella. De tota manera seria lògic trobar-hi l'escut del gremi, que no apareix enlloc del claustre, sense comptar el sepulcre abans indicat.

Llevat d'aquest problema, gràcies a les notícies disperses que hem anat recollint, es pot reconstruir de manera coherent l'edificació d'aquest sector de capelles del claustre gòtic. Malauradament els Llibres d'Obra seran més confusos en el període que pertoca a la galeria.

-*Segona fase: 1441-44. Galeria.* El bienni 1441-43 registrà una intensa activitat, que no queda gens concretada en els Llibres. Sabem que la volta situada davant la capella de les Verges fou la primera de ser tancada: el febrer de 1441 s'hi porten gerres⁵¹, el juliol

⁴² El 13 de febrer de 1434 es porta *una jasena per la taulada qui es devant la capella de sant sever* (Obra, 1433-35, f.68 v.). El 20 de febrer s'hi porten gerres (f.69v.). El 7 i 20 de març es perfilen la volta i la clau respectivament (CARRERAS, F. pàg. 134; Obra, 1433-35, fs.70v. i 72).

⁴³ El 3 d'abril de 1434 ja s'ha armat la volta, la qual es perfila (CARRERAS, F. Pàg. 510; Obra, 1433-35, fs. 73 i 31).

⁴⁴ El 2 d'octubre de 1434 Julià Nofre cobra per la clau de volta (CARRERAS, F. Pàg. 511; Obra 1433-35, f.87). El 8 de gener de 1435 es perfila la volta (f.94).

⁴⁵ Obra del claustre II, f.10v. (23 febrer 1432).

⁴⁶ Obra, 1435-37, f.53v. (13 maig 1435).

⁴⁷ Obra del claustre II, f.16v. (5 abril 1432).

⁴⁸ CARRERAS, F. Pàg. 304; Obra, 1435-37, f.56v. (25 juny 1435). Després es perfilà la volta (f.66, 5 novembre).

⁴⁹ Obra, 1433-35, f.51v.

⁵⁰ MAS,J. Taula d'altars... Pàg. 173.

⁵¹ CARRERAS, F. Pàg. 304; Obra, 1439-41, f.104 (11 febrer 1441).

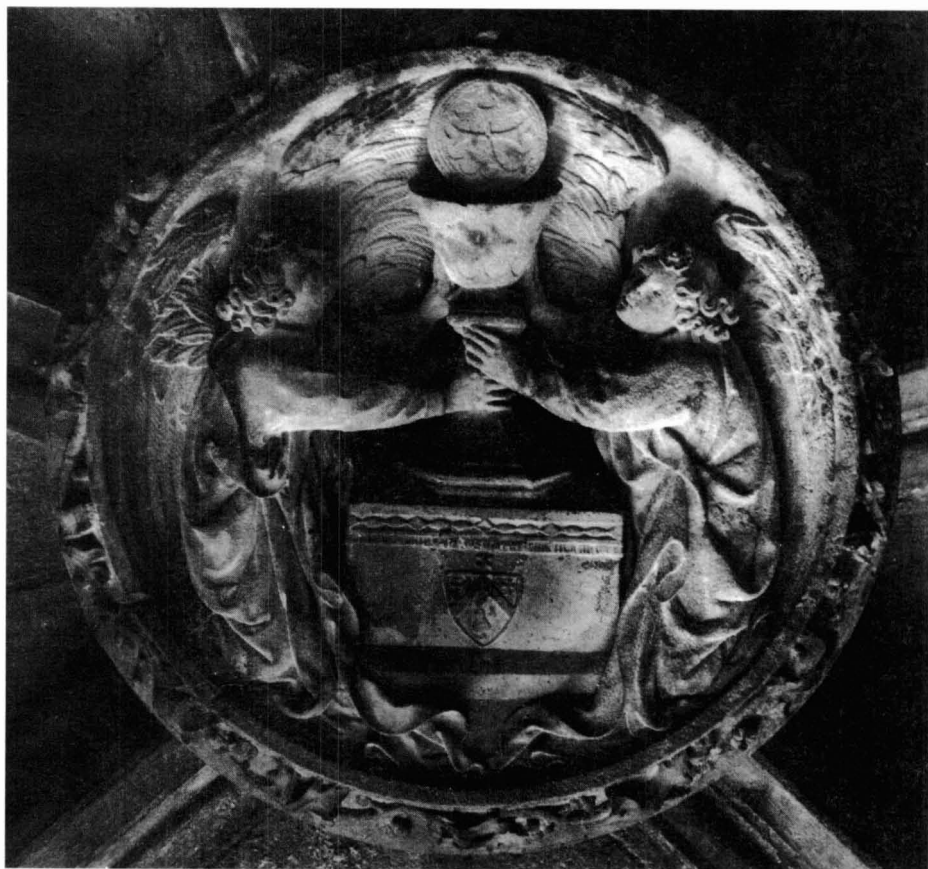

Fig. 1. Clau de volta de la capella del Corpus (ca. 1431), amb l'escut del bisbe Sapera.

es desarma⁵² i el setembre es perfila⁵³. A partir d'aquesta volta, i malgrat que encara s'acabava la galeria de Tramuntana, es tancarien les voltes de l'ala de Ponent ordenadament, des de l'angle fins arribar a la situada davant de la capella de Sant Benet.

Només dues notícies ens permeten d'establir aquesta direcció. La primera: l'agost de 1442 es perfila la clau de la Flagel·lació de Crist⁵⁴, davant de la capella [16]. La segona: el desembre de 1444 es paga Pere Huguet per haver pintat la volta davant de la capella de Sant Benet⁵⁵. Enmig, consten una munió de dades imprecises que s'han de referir forçosament a aquesta galeria⁵⁶.

⁵⁴ CARRERAS, F. Pàg. 304; *Obra*, 1441-43, f.115 (12 agost 1442).

⁵⁵ CARRERAS, F. Pàg. 510; *Obra*, 1443-45, f.151v. (7 desembre 1444).

⁵⁶ El 11 de novembre de 1441 es perfila una volta (*Obra*, 1441-43, f.63v.). El 19 de desembre es tanca una volta (f.113v.). El 8 de febrer de 1442 es tanca una altra volta (f.114). El 16 de juny, el 4 i el 11 d'agost es porten claus de volta (fs.79, 82v. i 83). El 8 de novembre es clou una volta (f.115v.). Entre el desembre de 1441 i el març de 1442 són abundants les entrades de gerres. El novembre de 1442 es paga el fuster pel *bastiment de les voltes* (f.89). El 23 d'agost de 1443 arriben gerres (*Obra*, 1443-45, f.127). Possiblement alguna de les primeres notícies encara faci esment del costat de Tramuntana. Cal destacar, però, que quan es perfila la darrera volta del

Com hem vist, la construcció de l'ala de Ponent no va ser contínua. El fet que durant el període entre 1436 i 1441 s'edifiqués en d'altres indrets del claustre ens ha permès dividir-la en dues fases. Alguns mestres que van treballar durant la primera fase seran tractats a continuació.

Nous mestres en l'obra del claustre

En el període comprès entre 1431 i 1433 el claustre esdevingué un dinàmic centre constructiu, en el qual obrava un nombre molt elevat de treballadors: piquers, escultors, mestres de cases, etc. El caràcter estable que la donació del bisbe Sopera conferí a l'obra durant aquest temps (a diferència d'altres períodes, on la continuïtat depenia de la disponibilitat econòmica de la Seu) motivà l'activitat constant d'obriers, alguns dels quals només apareixen durant aquests anys. En els "Llibres d'Obra del Claustre" apareixen registrats una sèrie de mestres fins ara desconeguts a l'obra de la catedral i dels quals, en alguns casos, fins i tot s'ignorava la seva presència a Barcelona. Alguns d'ells, quan s'incorporaren als treballs del claustre eren personalitats ja consagrades, mentre que d'altres semblen estar als inicis de la seva carrera i les notícies que ara aportem constitueixen el primer testimoni de la seva activitat laboral. També hi ha noms actualment poc ponderats per la historiografia, però que aleshores degueren gaudir d'un prestigi incontestable. Els Llibres no especifiquen l'indret del claustre on treballen, però la sola indicació de la seva presència pot ajudar-nos a reconstruir millor la seva trajectòria artística. A continuació presentem aquests nous mestres començant pels qui rebien un sou més alt, cinc sous per jorn, una xifra més elevada que la percebuda pel mestre d'obres de la Seu (quatre sous).

Un dels menys reconeguts per la historiografia és **Joan Vidal**, Mestre Major de la Ciutat de Barcelona entre 1431 i 1445⁵⁷. Vidal treballà al claustre des del 19 de maig fins al 3 de novembre de 1431, i des del 8 de juliol fins al 5 de setembre de 1433. De primer cobrava quatre sous i mig, i després cinc. Al seu entorn hi consten alguns subordinats. No és la primera vegada que el trobem a la catedral: el febrer de 1412 treballava a la Sala Capitular, el maig de 1421 a la base del cimbori, i hi ha d'altres referències seves de 1423 i 1429⁵⁸. A més d'arquitecte també fou escultor, ja que el 1427 li era pagada la construcció d'una creu de pedra i d'un capitell a Esplugues de Llobregat⁵⁹.

sector, la de davant de la capella de Sant Benet, ja s'ha acabat una etapa constructiva al costat annex a la Seu, el 1444. No sabem si la volta ja era acabada quan es començà aquesta etapa, però dos anys abans ja s'hi treballava (*Obra*, 1441-43, f.84). Si considerem que les voltes es perfilaven molt poc després d'haver estat tancades, arribarem a la conclusió que durant un cert temps s'hauria deixat inacabada la galeria de Ponent. No sembla gaire lògic. A més, en el "Llibre d'Obra" de 1443-45 (un dels que ens permet resseguir millor la progressió constructiva) només hi trobem informació sobre les voltes de l'ala de Llevant. Una possible explicació seria que el costat de Ponent estigués gairebé acabat a final de 1443, quan s'endegaren les noves crugies del costat de Llevant, però amb alguns problemes que no permetrien encara pintar la volta davant de la capella de Sant Benet.

⁵⁷ AHC, *Dietari del antich consell* 1429-35, f.81v. (30 octubre 1431); i *Dietari* 1441-46, f.91v. (11 setembre 1445).

⁵⁸ ACB, *Obra*, 1411-13, f.28 (7 febrer 1412); *Obra*, 1421-23, f.15 (31 maig 1421); *Obra*, 1423-25, f.75v. i *Obra* 1429-31, f.33 (27 novembre 1429).

⁵⁹ MADURELL i MARIMON, J.M. "Los contratos de obras en los protocolos notariales y su aportación a la historia de la arquitectura (siglos XIV-XVI)". A: *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, I, 1948. Doc. 29-31, pàg. 177-178.

Entre l'octubre de 1431 i l'abril de 1433 apareix de manera irregular, cobrant cinc sous, un mestre anomenat **Julià Florentí**. Un escultor homònim, identificat amb Giuliano Poggibonsi, deixeble de Ghiberti, obrà el rerecor de la catedral de València⁶⁰, però no tenim proves per a la identificació d'aquests dos mestres. Potser l'artífex del claustre barceloní més aviat seria el florentí Julià Nofre, que el 1434 esculpia la pica baptismal i la clau de volta del Sant Sopar⁶¹, una identificació que sembla del tot versemblant⁶².

Un altre mestre és **Miquel Llop**. Malgrat que el març de 1432 sigui registrat entre els treballadors de la pedra cobrant quatre sous i mig⁶³, fora de la catedral és documentat com a fuster i escultor. Fou col·laborador del pintor Jaume Cirera, per a qui feia els elements decoratius dels retaules⁶⁴.

El 6 i el 13 de desembre de 1432, i cobrant quatre sous i mig, es registra el nom d'un nou artífex, la grafia del qual varia els dos cops que apareix documentat⁶⁵. Sembla que es pot identificar amb **Rotlli Valter**, la personalitat i els orígens del qual són encara bastant confusos⁶⁶. Documentat per primera vegada a Perpinyà, on sembla tenir una certa vinculació amb Guillem Sagrera⁶⁷, va ser mestre major de la catedral de Girona entre 1427 i 1430⁶⁸. Posteriorment fou mestre de la Seu de Lleida des d'una data imprecisa entre 1432 i 1435 fins a la seva mort, el 1441⁶⁹. Fins ara s'ignorava la seva presència a Barcelona. Arquitecte i escultor, és la seva darrera etapa lleidatana la que permet conèixer-ne la personalitat artística.

Precisament a Lleida, i com a director de les obres de la Seu (1457-1461)⁷⁰ i de l'Hospital de Santa Maria⁷¹, hi havia constància de l'activitat d'un altre mestre, **Andreu Pi**,

⁶⁰ SANCHÍS SIVERA, J. *La Catedral de Valencia*. València, 1909, pàg. 216-217, 558.

⁶¹ CARRERAS, F. Pàg. 316-317 i 511.

⁶² Aquest tema serà desenvolupat en un proper estudi (nota 8).

⁶³ *Obra del claustre* II, f. 12 (8 de març de 1432).

⁶⁴ MADURELL i MARIMON, J.M. "El Arte en la Comarca Alta de Urgel". A: *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, 1946, pàg. 51-53. ÍDEM. "El pintor Lluís Borrassà. Su vida, su tiempo, sus seguidores y sus obras". A: *Ibidem* VIII, 1950, pàg. 355.

⁶⁵ *Obra del claustre* II, fs. 38 i 39 (6 i 13 de desembre de 1432). El primer dia es podria llegir "Rausi Valter"; el segon és encara menys clar, però és indubtable que es tracta de la mateixa persona.

⁶⁶ No només oscil·la la grafia del seu nom, que podem trobar escrit de diferents formes (Rotlli, Rotli, Rauli, Valter, Vautier, Gautier...) sinó que la seva procedència també és incerta. Els documents perpinyanesos li donen un origen normand, però d'altres autors, sense esmentar-ne les fonts, li suposen un origen diferent: LAVEDAN, P. *L'architecture gothique en Catalogne, Valence et Baléares*. París, 1935, pàg. 202, el fa de Béziers; segons PALOL SALELLAS, P. *Gerona Monumental*. Madrid, 1955, pàg. 44, prové de Lorena; a Girona és esmentat com a mestre d'obres de Narbona (FREIXAS i CAMPS, P. *L'art gòtic a Girona, segles XIII-XV*. Girona, 1983). Malgrat la confusió de les dades, no sembla que puguem dubtar que darrera seu hi ha una única personalitat.

⁶⁷ Per a la seva activitat a Perpinyà, PONSICH, P. "La cathédrale Saint-Jean de Perpignan". A: *Études roussillonaises*, III, 1953, pàg. 200-206; i ALOMAR, G. *Guillem Sagrera y la arquitectura gòtica del siglo XV*. Barcelona, 1970, pàg. 85-102. Rotlli és documentat a Perpinyà els anys 1410, 1411, 1423, 1424 i 1432. Sobre la relació professional existent entre Rotlli i Sagrera, Ponsich i Alomar creuen que Rotlli seria el segon de Sagrera, però no hi ha cap element en la documentació que suggereixi aquesta interpretació.

⁶⁸ FREIXAS, P. Pàg. 29, 339 i 352.

⁶⁹ ALONSO GARCIA, G. *Los Maestros de la "Seu Vella" y sus colaboradores*. Lleida, 1976, pàg. 99-113. TERÉS i TOMAS, M.R. "L'escultura del segle XV a la Seu Vella". A: *Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes*. Lleida, 1991, pàg. 218-220.

⁷⁰ ALONSO, G. Pàg. 137-153. TERÉS, M.R. "L'escultura del segle XV...", pàg. 222-223.

⁷¹ BERTRAN i ROIGÉ, P. "Sobre els inicis d'una institució benèfica Baixmedieval: l'Hospital de Santa Maria de la Ciutat de Lleida (1435-1519)". A: *Universitas Tarraconensis*, X, 1992, pàg. 33-53.

que l'abril de 1431 també retrobem al claustre barceloní, cobrant quatre sous⁷². És bastant plausible que Pi fos nadiu de Barcelona, perquè a més del seu treball al claustre, el tornem a tenir documentat en una relació dels components de la Busca (1445-52)⁷³. Sembla que només exercia funcions d'arquitecte, sense entrar en l'àmbit de l'escultura⁷⁴.

Un altre mestre actiu al claustre durant un mes⁷⁵ és **Pere de Vallabrera**, del qual es té notícia que treballà a Cervera i que l'any 1469 exercí el càrrec de mestre major de Sant Joan de Perpinyà⁷⁶.

A principi de 1432, i cobrant quatre sous⁷⁷, apareix un dels arquitectes i escultors més importants del segle XV a la Corona d'Aragó: **Guillem Sagrera**. Fins ara només era coneguda la seva activitat a Perpinyà, Mallorca i Nàpols⁷⁸, i la seva presència a la famosa consulta de 1416 a Girona sobre la continuació de la catedral. Les primeres notícies es remunten al 1397, a l'obra del Portal del Mirador de la catedral de Mallorca. Després ja el trobem a Perpinyà, a partir de 1410, amb Rotlli Valter. El fet que treballés simultàniament a Perpinyà i a Mallorca ha dut dificultats per establir el període del seu mestratge a les respectives catedrals⁷⁹. Quan Sagrera es troba a Barcelona ja dirigia les seues esmentades. L'any 1447 viatjà a Nàpols, on el rei Alfons li encarregà les obres del "Castelnuovo", i on morí l'any 1454. A la llum d'aquestes dades es pot veure que Sagrera tingué una mobilitat extraordinària, ocupat en diversos fronts alhora⁸⁰.

⁷² *Obra del claustre I*, f. 19 (21 abril 1431).

⁷³ Publicat a: BATLLE i GALLART, C. *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*. Barcelona, 1973, pàg. 611, en una informació que no havia estat recollida pels historiadors de l'art.

⁷⁴ Això eliminaria la seva hipotètica intervenció a la capella de Sant Jordi de Poblet, que hauria d'haver estat realitzada abans de la seva estada a Lleida. S'atribueix a Pi l'escultura de la façana de l'Hospital de Lleida, relacionada amb la de la capella de Sant Jordi (DURAN i SANPERE, A.; AINAUD de LASARTE, J. *Escultura gòtica*. Madrid, 1956, pàg. 244 ("Ars Hispaniae"), però durant el seu mestratge a la Seu Vella les labors escultòriques les realitzaren altres persones.

⁷⁵ *Obra del claustre I*, fs. 34, 36, 43 i 45 (juny i juliol de 1431), cobrant tres sous i mig, i quatre la darrera setmana.

⁷⁶ És a punt d'aparèixer un treball global sobre aquest mestre: ESPAÑOL i BERTRAN, F. "Les antécédents de Pere de Vallabrera: maître d'oeuvre de la cathédrale de Perpignan". A: *Autour des maîtres d'oeuvres de la cathédrale de Narbonne: les grandes églises gothiques du Midi, sources d'inspiration et construction*. En premsa.

⁷⁷ *Obra del claustre II*, fs. 5, 10v., 11 i 12 (19 de gener de 1432, 23 de febrer, 1 i 8 de març).

⁷⁸ WETHEY, H. "Guillermo Sagrera". A: *Art Bulletin*, XXI, 1939, pàg. 44-60; PONSICH, P. Pàg. 196-198. ALOMAR, G. *Guillem Sagrera...*; LLOMPART, G. "Miscelánea de arquitectura y plástica sacra mallorquina (siglos XIII-XVI)". A: *Analecta Sacra Tarraconensis*, XLVI, 1975, pàg. 83-114; MANOTE CLIVILLES, M.R. "El contrato y el pleito de la Lonja entre Guillem Sagrera y el colegio de mercaderes de Ciutat de Mallorca". A: *Artistes, artisans et production artistique au Moyen Age*, I, 1986, pàg. 577-589.

⁷⁹ Per a Ponsich, Sagrera seria el mestre de la Seu de Mallorca entre 1407 i 1447 i, a partir de 1415, també de la de Perpinyà. Segons Alomar, Sagrera residí a Perpinyà entre 1410 i 1425, aproximadament (essent mestre de la seu de Mallorca des d'entorn 1416), i entre 1425 i 1447 alternaria les dues poblacions. S'ha de destacar que el 1416, quan és cridat a Girona, és anomenat mestre d'obres de Sant Joan de Perpinyà.

⁸⁰ A Perpinyà li són atribuïdes la capella de Sant Benet (a partir de 1416) i la Sala Capitular de la Seu (entre 1433 i 1447). També podria estar darrera la decisió del canvi de pla de la catedral, que passava a tenir una sola nau. A Mallorca treballà en algunes escultures de la Seu (cap a 1422), a la Llotja (a partir de 1426) i a la capella de Sant Guillem (1441). Li és atribuïda la Sala Capitular, acabada el 1433. A Nàpols dirigí l'obra de la Sala Major el 1452.

Cal destacar que Guillem Sagrera no és l'únic mestre amb aquest cognom que treballà al claustre de Barcelona: el 29 de març de 1432 apareix un P. Sagrera, i també hi ha un Simó Sagrera present durant bastant de temps. No sabem si tenien relacions de parentiu, però es dona la circumstància que les setmanes en què apareix Guillem Sagrera, aquest substitueix Simó. Cap dels dos no és esmentat novament, per ara.

Guillem, Cristòfol i Joan Vilasclar, membres d'una dinastia molt vinculada a Mallorca i part de l'equip de Guillem Sagrera⁸¹, també són presents al claustre barceloní cobrant quatre sous, entre 1431 i 1432. És la notícia més antiga que en disposem⁸².

També en aquesta àrea de la catedral de Barcelona localitzem la referència més primerenca de **Jordi Safont**, esclau de Marc Safont. Per ara només constava documentat a Lleida, on va ser mestre major de la Seu entre el 1441 i el 1454⁸³, però se sabia que havia treballat a Barcelona, a l'obra del Palau de la Generalitat⁸⁴. Al claustre de la catedral hi apareix el juny de 1431, amb una feina poc retribuïda, la de "picador a palms"⁸⁵.

J. Valero

RESUMEN

La construcción del claustro de la catedral de Barcelona no siguió un proceso regular y continuo, extendiéndose desde mediados del siglo XIV hasta el año 1448. Sin duda uno de los momentos más activos fué debido a la donación del obispo Sopera, administrada entre 1431 y 1433, periodo durante el cual se termina el ala de capillas de Poniente, como queda reflejado en los dos Libros de Obra del Claustro. En esta época la presencia de obreros es elevada, y se ha podido reseñar la actividad de unos artistas desconocidos hasta hoy en la obra de la catedral, e incluso en Barcelona en algunos casos. Maestros como Guillem Sagrera, Rotllí Valter, Jordi Safont, Andreu Pi

⁸¹ Oriünds de Felanitx, segons: ALOMAR, G. *Guillem Sagrera*, pàg. 231-236.

⁸² Guillem Vilasclar es troba entre l'abril de 1431 i l'agost de 1432, Cristòfol entre l'agost de 1431 i l'agost de 1432, i Joan el maig de 1432. El 1439 Cristòfol treballa a la Llotja de Mallorca; entre 1451 i 1452 prepara amb Antoni Sagrera, a Felanitx, la pedra que havia de ser embarcada cap a Nàpols; el 1470, amb Joan, s'ocupa de certes obres al Palau Episcopal. Guillem Vilasclar, el 1446, continua les obres de la Llotja amb Miquel Sagrera; el 1451 ja és mestre de l'obra de la Llotja; altres notícies de 1454 i 1459 el relacionen amb feines urbanes. De Joan només hi ha l'anterior informació de 1470. Un altre Vilasclar, Bartomeu, només es troba documentat a Nàpols, amb Sagrera.

⁸³ ALONSO, G., pàg. 115-136. ESPAÑOL i BERTRAN, F. "Un púlpito gótico de la catedral de Lérida en la obra del escultor Jordi Safont". A: *Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar*, XL, 1990, pàg. 21-42. TERÉS, M.R. "L'escultura del segle XV..." pàg. 220-222.

⁸⁴ Marc Safont era el mestre major d'aquesta construcció. La carrera de Jordi és lògicament vinculada a la del seu amo: PUIG i CADAFALCH, J.; MIRET i SANS, J. "El Palau de la Diputació General de Catalunya". A: *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, III, 1909-10, pàg. 385-480. A ESPAÑOL, F. "Un púlpito..." s'atribueixen unes mènsules del Palau a Jordi Safont. Sobre Marc Safont, MADURELL, J.M. "Los contratos..." ressenya l'encàrrec que rebé de construir un sepulcre el 1431. També dirigí l'obra del Palau de la Generalitat de Perpinyà: DALMASES, N.; JOSÉ PITARCH, A. *L'Art gòtic S. XIV-XV*. Barcelona, 1983, pàg. 84. ("Història de l'Art Català" III).

⁸⁵ *Obra del claustre I*, fs.32v, 34v. i 36v.

Vull expressar el meu agraïment a Francesca Español pels seus valuosos consells, que han ajudat a dur a bon port aquest treball.

y otros, trabajaron durante un cierto tiempo en el claustro, en labores que no nos concretan los Libros de Obra.

ABSTRACT

The building of the cloister of Barcelona Cathedral did not proceed uninterrupted. The work being carried out at intervals between the middle of the fourteenth century and 1448. A donation from Bishop Saperera led to one of the periods of greatest activity between 1431-1433. During this time the west wing of the chapel was finished; a fact which is recorded in the two books which describe the construction of the cloister (*Libros de obra del Claustro*). Large numbers of workers were employed at this time, and it has been possible to describe the work of artists hitherto unknown in the building of the cathedral, and, in some cases, even in Barcelona. Master craftsmen such as Guillem Sagrera, Rotllí Valtor, Jordi Safont, Andreu Pi... worked at various times on the cloisters, but the *Libros de Obra del Claustro* do not specify their particular works.